

Metodički pristup književnome djelu i njegovoj filmskoj adaptaciji u nižim razredima osnovne škole u Crnoj Gori

Dijana Vučković

Odjel za obrazovanje učitelja, Filozofski fakultet u Nikšiću, Sveučilište u Crnoj Gori

Sažetak

Nastavni program za materinski jezik i književnost u Crnoj Gori znatno je izmijenjen tijekom reformskog procesa započetog 2001. godine. Obimniji književnoumjetnički tekstovi (neke bajke, pripovijetke, romani) predloženi za čitanje u nižim razredima osnovne škole grupirani su u dvije skupine: djela koja se čitaju u nastavcima i djela koja se čitaju kod kuće. Koncept domaće lektire modificiran je u namjeri da teorija književne recepcije bude sustavno uvedena u nastavno tumačenje. Više od polovine predloženih naslova ima i cjelovitu varijantu u vidu crtanog ili igranog filma. Programom je preporučeno da se u nastavi prezentiraju i filmovi. Cilj istraživanja bio je identificirati metodički pristup koji učitelji razredne nastave koriste prigodom nastavnog tumačenja teksta i odgovarajućeg filma. Primijenjena je tehnika anketiranja, a uzorak broji 185 učitelja razredne nastave. Anketni upitnik konstruiran je za potrebe ovog istraživanja. Kombinirana su zatvorena i otvorena pitanja, a promatran je utjecaj više varijabli na metodički pristup književnom djelu i filmu. Rezultati su obrađeni u statističkom paketu SPSS uz uporabu neparametrijske statistike. Analiza i interpretacija rezultata istraživanja pokazuje raznovrsnost metodičkih pristupa na našem istraživačkom uzorku. Učitelji koriste, po nekim pitanjima, posve opozitna metodička rješenja. Nakon izvođenja zaključaka, pokušali smo da formuliramo prijedloge za poboljšanje nastavne prakse.

Ključne riječi: usporedba književnoga djela i filma; nastavna sredstva i pomagala; recepcija književnoga djela i filma; učenik; učitelj.

Uvod

Predmetni program za materinski jezik i književnost (2011) u Crnoj Gori definira operativne ciljeve i standarde znanja za dva programska područja: jezik i književnost. Literarni tekstovi za niže razrede osnovne škole dani su kao predloženi, što znači da učitelji mogu čitati s učenicima i druge tekstove uz uvjet da obvezni operativni ciljevi mogu biti realizirani. Čitanke sadrže predložene tekstove, ali i neke koji nisu spomenuti u Programu. Koncept nekadašnje domaće lektire znatno je promijenjena. Opsežniji prozni tekstovi (kakvi su bili u sklopu domaće lektire) predloženi su za: čitanje u nastavcima (od prvoga do trećega razreda) i čitanje kod kuće (od četvrtoga do šestoga razreda). Teorija književne recepcije (Iser, 1974; Jaus, 1982) uzeta je kao osnova tumačenja književnosti u nastavi, a ova teorija "indirektno ukazuje više uvažavanja prema adaptaciji kao formi" (Stam, 2005, str. 10) [prev. autor]. Čitanje u nastavcima upravo je koncipirano tako da uvažava ključne pojmove iz recepcionističkoga pristupa. Tako, prije čitanja nastoji se definirati horizont očekivanja, tijekom pauza u čitanju učenike se potiče da anticipiraju daljnje događaje kako bi bili zainteresirani i motivirani za slušanje (čitanje) teksta i kako bi postupno bili uvođeni u proces vrednovanja literarnoga teksta (naravno, na razini na kojoj je to moguće s obzirom na dobne druge specifičnosti) i utvrđivali estetski odmak. Vještine čitanja u nastavcima stečene tijekom prvoga trogodišta učenici bi trebali analogno primijenjivati i na čitanje kod kuće. Učitelji im i dalje pomažu odgovarajućim instrukcijama, istraživačkim pitanjima i zadacima.

Osvjedočena kriza čitanja suvremene civilizacije potakla je kreatore Programa da učine mnoge izmjene prijedloga literarnih tekstova. Uglavnom, predloženi su tekstovi koji su među

djecom općepopularni i koji su u tom smislu pokazali *dugovječnost*. Očekivano je da će, uz kvalitetan metodički pristup i uzornu izvedbu u praksi, učenici od samoga početka školovanja zainteresirano početi razvijati čitalačke kompetencije.

Značajan je broj predloženih opsežnijih tekstova služio i kao literarni predložak za snimanje filma. Neki od tekstova imaju i više filmskih adaptacija. S obzirom da je i film jedna od sastavnica ovoga predmeta i da je u Programu istaknut znatan broj pojmova koji se odnose na medijsku naobrazbu, učitelji bi trebali realizirati nastavu u kojoj će i film i tekst biti sadržaji. U općim ciljevima predmeta za prvi ciklus navodi se da “Učenici/učenice tragaju za kontaktima između literarnih i drugih formi umjetnosti” (Program, 2011, str. 8), a za drugi ciklus “Učenici/učenice upoznaju povezanost između literarne i drugih formi umjetnosti. Gledaju crtane, dokumentarne i igrane filmove i razlikuju ih” (Program, 2011, str. 9). S obzirom na to da je film medij koji snažno djeluje na učenike, bilo bi potrebno uvoditi ga sustavno u nastavni proces i u cilju motiviranja i poticanja djece na čitanje literarnih tekstova.

Teorijske osnove istraživanja

Iz Programa (2011) za prvih pet razreda izdvajamo tekstove koji su poslužili za snimanje filma:

- Jacob i Wilhelm Grimm: *Crvenkapica, Vuk i sedam kozlića* (I. razred)
- Astrid Lindgren: *Pipi Duga Čarapa*, Carlo Collodi: *Pinocchio*, Johanna Spyri: *Heidi* (II. razred);
- J. M. Barrie: *Peter Pan u Kensingtonskom parku*, Kornej Ivanovič Čukovskij: *Doktor Joj-boli*, A. A. Milne: *Medo Winnie zvani Pooh*, Astrid Lindgren: *Vragolan s krova* (III. razred);
- H. C. Andersen: *Mala sirena*, Aleksandar S. Puškin: *Bajka o ribaru i ribici* (IV. razred);
- L. Carroll: *Alica u zemlji čudesa*, P. L. Travers: *Mary Poppins*, Ivana Brlić-Mažuranić: *Priče iz davnine* (V razred).

Program ne propisuje obvezno gledanje odgovarajućega filma, ali sugerira njegovu uporabu. Metodika nastave književnosti teorijski i praktično prepoznaje čitav niz mogućnosti koje se u nastavi mogu realizirati usporedbom teksta i odgovarajuće filmske adaptacije. Izdvajamo važnost ovakvoga metodičkog pristupa za razvitak kritičkoga mišljenja učenika (Težak, 2002), kao i činjenicu da ukupna medijska naobrazba u nižim razredima osnovne škole izravno pripada području učenja materinskoga jezika i književnosti.

Kako bismo ukazali na važnost pravovremene filmske naobrazbe i upravo značenje njezina poticanja od najranije školske dobi, ukratko donosimo mišljenja istraživača o filmu i njegovoj vezi s književnošću te o nekim (ne)uspjelim filmskim adaptacijama literarnih klasika, kao i o snazi mogućih utjecaja filma na djecu.

Film je umjetnost koja, prema mišljenjima mnogih istraživača, ima izuzetan broj potencijalno negativnih utjecaja na pismenost, ali i na ukupan razvitak ličnosti, osobito djece i mladih. Težak (2002, str. 23) ističe da je film “povukao konopac pogrebnog zvona koji nagovještava smrt najplemenitijoj od svih civilizacija – civilizaciji čitanja”. Isti autor, baveći se ukupnim metodičkim sustavom nastave filma, analizira brojne negativnosti koje može izazvati pretjerano i nekritično gledanje filma. Film može negativno utjecati na razvoj mašte, na pismenost (jer potiskuje tiskanu riječ), može potaknuti nasilno ponašanje itd. (Težak, 2002). Težakovo mišljenje nije usamljeno. Recimo, Stam (2005, str. 3) ističe da je “bioskop nekako napravio negativnu uslugu literaturi” [prev. autor], Zipes (1999) posebno negativno promatra Disneyeve filmske adaptacije bajki. Bendix (1993) uspoređuje Andersenov tekst *Male sirene* i adaptiranu Disneyevu inačicu zaključujući da film ni po čemu nije dorastao onim vrednotama koje pisac gradi u svojem virtualnom svijetu. Osobito je dojmljivo i u nastavi važno njezino zapažanje da Andersenovi likovi “čija nas smrt može rasplakati, *nisu poraženi u duhu*, što je važna lekcija koja je djeci potrebna i dragocjena u stvarnom životu”, ali, poput još nekih istraživača, autorica nastavlja “nije lekcija koja se smatra pogodnom u Disney studiju” (Bendix, 1993, str. 282) [prev. autor]. Upravo je primjer *Male sirene* ilustrativan u kontekstu promatranja negativnih promjena idejnog sloja naracije, pa čak i posve

suprotnoga rješavanja završetka – iz nedovršenoga i posve divergentnoga (otvorenog) Anderse-
nova završetka priče, filmski stvaraoci izveli su (i to ne samo Disney!) jednoznačan i jasan, tipični
bajkoviti *happy end*. I Hastings (1993) ističe negativno transformiranje idejnoga sloja prigodom
filmskoga adaptiranja navodeći brojne argumente.

Ali, s druge strane, nužno je uočiti i mišljenja brojnih znanstvenika koji izriču da su neke
filmske adaptacije veoma dobro realizirane. Recimo, Welsh u kontekstu analize filmskoga konkre-
tiziranja literarnoga teksta obrazlaže tezu da su moguće i veoma dobre filmske verzije literature
i prema njegovu mišljenju “možda nije iznenađujuće da su nedodirljivi i *nefilmski* klasici dodirnu-
ti i *filmovani*, ponekad sa dobrim rezultatima” (Welsh, 2007, str.15) [prev. autor]. Golden (2011)
ističe neke od razloga koji imaju snažan utjecaj na izmjene koje film nužno mora imati u odnosu
na literaturu, a pokazuje niz primjera koji u učionici mogu biti od iznimne koristi za poučavanje
književnosti i filma.

Prethodno je spomenuto snimanje filmova na osnovi Andersenovih tekstova. I ostali tek-
stovi predloženi Programom (2011) imaju brojne filmske adaptacije. *Pinocchio* je zabilježio više
od 20 filmskih obrada, inspirirao kao dodatni motiv i filmove koji se ne bave isključivo Collodije-
vom naracijom (Bettella, 2004). Verzije se među sobom, iako nastale na osnovi istoga teksta,
itekako razlikuju. Bettella uspoređuje tri verzije nalazeći da se konkretizacije razlikuju u odnosu
na različitost epohe, društva i vremena u kome su nastale. Tako, “kod Disneyja, Pinocchio je pa-
sivna i bezopasna marioneta (*toy-boy*), kod Comencinija on je siromašno i pobunjeno dijete, a
kod Benignija on je odrasli *burattino*” (Bettella, 2004, str. 11). [prev. autor]. I Carollova *Alisa u*
zemlji čudesa poslužila je kao inspiracija za brojna izdanja, a neka istraživanja ističu da “adaptaci-
je obezbjeđuju modernu perspektivu u poređenju sa Carollovim knjigama, koje su bazirane na
viktorijskim idejama” (Johannessen, 2011, str. B) [prev. autor]. *Petar Pan* postao je simbol
vječnoga dječaka, vrlo inspirativan za film. Dugi niz godina J. M. Barrie ne dozvoljava snimanje
filma prema romanu (Miralles, 2013). Ipak, nakon njegova prvog pristanka, napravljen je veliki
broj obrada.

Nedvojbeno je da literatura i film imaju brojne sličnosti, ali i razlike (Gualda, 2010). Nji-
hovom usporedbom u nastavnom procesu možemo značajno utjecati na razvoj kritičkoga mišlje-
nja učenika (Težak, 2002; Rosandić, 2006; Bežen, 2008). Također, postoje i dobre filmske adapta-
cije literarnih tekstova, tako da nije uputno negirati uporabu filma u nastavi zbog pojedinih ne-
kvalitetnih i isključivo komercijalnih ostvarenja industrije lake zabave. Zipes (1999, p. 352) ističe
da „na svu sreću, animacija bajke nije prestala sa Disneyem”.

Neka istraživanja (Sun & Scharrer, 2004) pokazuju da je znatno veći postotak onih učeni-
ka koji su gledali film u odnosu na one koji su čitali tekst. U tome smislu osobito je snažan utjecaj
filma na djecu i mlade, što dodatno motivira važnost sustavnoga metodičkog pristupa filmu,
osobito usporedbom dviju naracija – literarne i filmske. Istraživanje koje su obavili Sun i Scharrer
(2004) nedvojbeno ukazuje da učenike snažno privlači filmska verzija i da je smatraju mnogo
uspjelijom u odnosu na originalni literarni tekst. U istraživanju je analizirana Andersenova *Mala*
sirena – jedna od najpoznatijih svjetskih bajki. *Čak i tijekom* sustavnoga poučavanja i poticanja da
kritički promotre neka rješenja filmske adaptacije, studenti su ostali vjerni filmskoj verziji koju su
uglavnom gledali u ranom djetinjstvu (Sun i Scharrer, 2004).

Učenici su nižih razreda osnovne škole u dobi kad sustavno svladavanje medijske pismeno-
sti (posebice u ovom slučaju shvaćanja prirode i mogućnosti filma) treba biti od osobite važnosti
kako ne bi došlo do toga da oni bez kritičke misli upijaju sadržaj i ideje, to jest potrebno je “učenike
osposobiti za svjesno, sigurno i kritičko primanje poruka s ekrana” (Težak, 2002, str. 39).

Učenike je važno opskrbiti istraživačkom optikom kroz koju će shvatiti različitost svrhe,
biti, namjene dva umjetnička svijeta. Osobito je važno skrenuti im pozornost na sredstva kojima
autori raspolažu tijekom kreiranja. Naime, materijal kojim književnik gradi naraciju su “samo”
riječi, dok reditelj, recimo, ima mogućnost uporabe: kostima, specijalnih efekata (boja, svjetlo,
zvuk...), muzike, scenografije itd. Zornost filma iznimno je velika, dok zornost knjige ovisi o mašti
čitatelja i njegove čitalačke pismenosti.

Metodički pristupi lektirnom djelu i odgovarajućem filmu mogu biti raznovrsni. Praktično je riječ o nastavnim satima koji učitelju omogućuju da pokaže i osobnu kreativnost i da potakne stvaralačke potencijale učenika. U ovome radu pozornost se usmjerava na filmsko-književni pristup (Težak, 2002), i to onaj u kojemu je literarni tekst bio osnovica za filmski scenarij.

Metodologija istraživanja

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja bio je utvrditi osnovne elemente metodičkoga pristupa književnom tekstu i odgovarajućem filmu u nižim razredima osnovne škole u Crnoj Gori.

Zadaci istraživanja

1. Utvrditi postoji li razlika u metodičkom pristupu filmu i njegovom literarnom predlošku između nastavnika s obzirom na godine njihovoga radnog staža i stupnja obrazovanja, kao i ciklus u kojem izvode nastavu te regiju u kojoj rade.
2. Identificirati osnovne metodičke komponente nastavnoga procesa čiji je cilj recepcija literarnoga teksta i odgovarajućeg filmskog sadržaja – interes učenika, shvaćanje sadržaja, slijed metodičkih etapa, uspoređivanje sadržaja.
3. Utvrditi postoje li u školama uvjeti za realizaciju nastave filma. Identificirati postoje li razlike u opremljenosti škola s obzirom na to nalaze li se u sjevernoj, središnjoj ili južnoj regiji u Crnoj Gori.

Varijable

Ispitivan je utjecaj sljedećih neovisnih varijabli: godine radnog staža učitelja, stupanj obrazbe učitelja, ciklus u kojem učitelj izvodi nastavu, regija na ovisne varijable: uvođenje ekranizirane verzije u nastavu, slijed etapa interpretacije, sredstva, pomagala i metode pri usporedbi filma i teksta, interes učenika za tekst i film, učeničko razumijevanje teksta (filma).

Uzorak

Uzorak čini 185 učitelja razredne nastave iz tri crnogorske regije (sjeverne, središnje i južne). Uzorak je regionalno ujednačen – 61 učitelj je zaposlen u sjevernoj regiji, 62 rade u središnjoj regiji, a njih 62 pripada južnoj regiji. Anketirali smo učitelje koji rade u većim školama u gradskim sredinama. Prema godinama službe uzorak čini 53 učitelja s manje od 10 godina staža, 48 ih ima od 11 do 20 godina službe, 49 pripadaju intervalu od 21 do 30, a 35 ih ima više od 30 godina radnoga staža. Veći je broj sudionika istraživanja (njih 113) sa završenom visokom školom (fakultetom) u odnosu na one koji imaju višu školu (72). U prvom ciklusu nastavu realizira 95 učitelja, dok je u drugom ciklusu njih 90.

Učitelji su popunjavali anketni upitnik koji se sastoji od 12 pitanja otvorenoga i zatvorenoga tipa. Pitanja zatvorenoga tipa obrađena su statistički, a pitanjima otvorenoga tipa željeli smo potaknuti ispitanike da prokomentiraju metodička rješenja kojima se koriste u nastavnom procesu. Neki njihovi komentari otvorenih pitanja analizirani su u diskusiji. Instrument je konstruiran za potrebe ovoga istraživanja. U ovome radu prikazan je dio dobijenih podataka.

Interpretacija i diskusija rezultata istraživanja

Uvodna pitanja u anketnom upitniku usmjerena su na identificiranje općih (najčešćih) metodičkih pristupa literarnom tekstu i njegovoj filmskoj adaptaciji. Neovisne varijable nisu utjecale na statistički značajne razlike na našem uzorku istraživanja u pitanjima koja su obrađena u ovom radu stoga prvo pitanja istraživanja mora biti promatran više deskriptivno (uočavanje trendova). Budući da hi-kvadrat test nije pokazao značajnost razlika u odgovorima ni za jednu od promatranih varijabli, najinteresantniji rezultati prikazani su u odnosu na regiju i godine radnog staža.

S obzirom da Programom (2011) nije definirano obvezno uvođenje filmskoga predloška u nastavu u vezi s tekstovima koji se čitaju u nastavcima, te onima namijenjenim za čitanje kod kuće, potrebno je bilo utvrditi uključuju li učitelji uopće u nastavni proces gledanje filma. U tablici 1 prikazana je distribucija njihovih odgovora u odnosu na regionalnu rasprostranjenost.

Tablica 1.
Prosudba općega (najčešćeg) pristupa tekstu i filmu

Regija	Uvijek u školi gledamo i film	Ponekad gledamo i film	Učenici gledaju film kod kuće, kao domaći	Osobnom inicijativom učenici gledaju filmove	Ekranizirane verzije tekstova ne uključujemo u nastavu.	Ukupno
Sjeverna	11 18,0%	16 26,2%	8 13,1%	18 29,5%	8 13,1%	61 100,0%
Centralna	20 32,3%	16 25,8%	10 16,1%	16 25,8%	0 .0%	62 100,0%
Južna	15 24,2%	24 38,7%	11 17,7%	4 6,5%	8 12,9%	62 100,0%
Ukupno	46 24,9%	56 30,3%	29 15,7%	38 20,5%	16 8,6%	185 100,0%

Iz tablice 1 razvidna je raznovrsnost rješenja koja se primjenjuju. Učitelji, čini se, prepoznaju mogućnosti koje im film nudi prigodom tumačenja lektirnih djela. Više od pola ispitanika ističu da uvijek ili ponekad u školi organizira gledanje i analiziranje filma. Takvo je mišljenje slično rasprostranjeno u svima trima regije. No, nije zanemariv ni 8.6% onih učitelja koji su napisali da ne uključuju film u nastavni proces. Ovaj pokazatelj upućuje na metodičku praksu koja nije dobra zbog mnogih razloga, a neki od njih objašnjeni su u teorijskim osnovama ovoga rada. Učenici, između ostaloga, gube mogućnost usporedbe filma i knjige, a ostaju i bez nužnih spoznaja o filmskoj umjetnosti i načinima njezina prezentiranja.

Učitelje smo pitali i koji su to filmovi čije gledanje organiziraju u nastavi. Veći broj ispitanika naveli su ove filmove: *Peter Pan* (67 učitelja, trećina uzorka), *Mala sirena* (83 učitelja), *Čarobnjak iz Oza* (49 učitelja).

Da bi nastava filma bila uopće realizirana, nužno je da škole budu opremljene odgovarajućom tehnikom. Učitelje smo pitali postoje li školama u kojima rade adekvatni uvjeti za prikazivanje filmova. Njihovi odgovori su prikazani su u tablici 2.

Tablica 2.
Opremljenost škole potrebnom tehnikom

Regija	Da	Ne	Ukupno
Sjeverna	51 83,6%	10 16,4%	61 100,0%
Središnja	48 77,4%	14 22,6%	62 100,0%
Južna	54 87,1%	8 12,9%	62 100,0%
Ukupno	153 82,7%	32 17,3%	185 100,0%

Bez obzira na to što više od 80% anketiranih odgovara da škole imaju neophodnu opremu, ni postotak onih koji tvrde drugačije nije zanemariv. U okolnostima suvremene civilizacije, čije je očito obilježje tehničko-tehnološki i informacijsko-komunikacijski napredak, nedopustivo je da neke škole još uvijek nemaju barem po jedan TV prijamnik s DVD uređajem ili pak moguć-

nost prikazivanja filma uz pomoć računalne tehnike. U takvim okolnostima ne iznenađuju ni odgovori na prethodno pitanje na koje je 16 nastavnika odgovorilo da ne uključuju film u nastavu. Uspoređivanjem odgovora iz tablice 1 i tablice 2 pretpostavlja se da ima i onih učitelja koji se dodatno angažiraju da bi nabavili neophodnu opremu za prikazivanje filma. Uostalom, u nekim njihovim komentarima na otvorena pitanja pronađene su sugestije koje upućuju na navedenu pretpostavku.

Jedno od pitanja u anketnom upitniku odnosilo se nešto konkretnije na dostupnost opreme, tj. pitali smo učitelje postoji li u učionici neophodna oprema. Većina ispitanika (njih 92,3%) odgovorila je negativno na postavljeno pitanje. Jasno je da očiti disbalans u odgovorima na pitanje o opremljenosti škola i opremljenosti učionica mora voditi k metodičkoj neizvjesnosti. Naime, učitelji vjerojatno iskazuju da u školi postoji oprema (pretpostavlja se – u zbornici, knjižnici, medijateci ili nekom sličnom mjestu), ali ne i u učionici. To, dakako, sugerira da prigodom pripremanja i planiranja nastave učitelj ne može sa sigurnošću računati na školsku opremu. Sigurno da takva situacija utječe i na opredjeljenje učitelja o načinu izvođenja nastave.

Upitnikom se željelo provjeriti kojim slijedom učitelji organiziraju nastavu, to jest interpretiraju li prvo tekst ili film. Ovo pitanje dovodi se u odnos s radnim stažom ispitanih učitelja. (tablica 3).

Tablica 3.
Slijed recepcije knjige i filma

Godine radnoga staža	Knjiga, pa film	Film pa knjiga	Kombinirano	Ukupno
0-10	7 17,1%	23 56,1%	11 26,8%	41 100,0%
11-20	8 18,6%	13 30,2%	22 51,2%	43 100,0%
21-30	13 40,6%	8 25,0%	11 34,4%	32 100,0%
Više od 30	6 42,9%	7 50,0%	1 7,1%	14 100,0%
Ukupno	34 26,2%	51 39,2%	45 34,6%	130 100,0%

Na pitanje nije uopće odgovorilo 55 ispitanika (21 učitelj s više od 30 godina staža, 17 iz kategorije 21-30, te 17 učitelja iz prve dvije kategorije), što čini skoro trećinu uzorka. Neki od njih upisali su komentar da to ovisi o mnogim čimbenicima te da ne mogu birati ni jedan od ponuđenih odgovora. Četvrtina ukupnoga broja anketiranih učitelja (njih 34) uvijek prvo interpretira knjigu, a potom film. Skoro 40% ističe da uvijek prvo organizira gledanje filma, a za kombinirani pristup (nekad je prva knjiga, a nekad film) opredjeljuje se 34,6% ispitanika. U sklopu pitanja ispitanici su zamoljeni i da prokomentiraju odgovor koji zaokruže. Nekoliko anketiranih (njih 5 iz kategorije 21-30 i više od 30) upisalo je komentare kojima ističu da nisu sigurni da bi njihovi učenici uopće čitali knjigu ako prvo pogledaju odgovarajući film. Tri učitelja iz kategorije 0-10 godina radnoga staža istaknulo je da smatraju film odličnom motivacijom za čitanje, a zabilježeno je i više komentara da je tijekom rada u prvom ciklusu (prvi do trećeg razreda) film praktično neophodan jer su djela za čitanje u nastavcima preopsežna. Ovaj argument učitelja posve je realan, posebice ako imamo u vidu da učenici prvoga ciklusa tek svladavaju početno čitanje i pisanje te je izuzetno komplicirno čitati im romane poput Čarobnjaka iz Oza ili Petra Pana.

Veoma važan dio metodičkoga pristupa tekstu i odgovarajućem filmu čini usporedba ova dva medija (tablica 4). Nužno bi bilo da u nastavnom procesu obvezujuća bude etapa u kojoj bi učenicima bili dani istraživački zadaci koji bi ih vodili prema uočavanju sličnosti i razlika, a u konačnici i prema evaluiranju.

Tablica 4.
Kompariranje knjige i filma

Godine radnoga staža	Razgovor	Pisana forma	Tablica	Vennov dijagram	Ne uspoređujemo	Ukupno
0-10	16 35,6%	14 31,1%	15 33,3%	0 0	0 0	45 100,0%
11-20	21 41,2%	11 21,6%	11 21,6%	0 0	8 15,7%	51 100,0%
21-30	3 7,9%	12 31,6%	21 55,3%	0 0	2 5,3%	38 100,0%
Više od 30	3 11,5%	11 42,3%	5 19,2%	4 15,4%	3 11,5%	26 100,0%
Ukupno	43 26,9%	48 30,0%	52 32,5%	4 2,5%	13 8,1%	160 100,0%

Učitelji su se opredijelili za tradicionalne metode kompariranja – dominiraju razgovor, odgovori učenika na pitanja u pisanoj formi i tablični pregled. Svega 4 učitelja (interesantno je da su to oni koji spadaju u kategoriju učitelja s najviše godina radnoga staža) izabralo je Vennov dijagram kao oblik organiziranja usporedbe. Ispitanicima je bilo ponuđeno i da, eventualno, zaokruže dijagram *riblja kost*, pojmovnu ili umnu mapu ili da dopišu nešto što oni prakticiraju, a nije navedeno. Međutim, te odgovore nitko nije izabrao niti je tko upisao neki drugi oblik koji nije naveden. Metodika teorija i praksa (Bjedov, 2006) sugeriraju da bi bilo veoma bitno osuvremeniti nastavu uvođenjem raznovrsnijih grafičkih organizatora znanja. Upravo je kompariranje teksta i odgovarajućega filma iznimno poticajno za uporabu grafičkih organizatora znanja koji su u suvremenoj nastavi neophodnost. Njihova je uloga iznimno važna ako imamo na umu da korespondiraju s istraživanjima kognitivne psihologije, te psihologije pamćenja i učenja. Također, nije zanemarivo ni to što su učenici prigodom njihove izrade zainteresirani i aktivni te što mogu biti i kreativni.

Nekoliko učitelja (njih 13) zaokružilo je da ne uspoređuje knjigu i film. To je moguće objasniti nedostatkom vremena, ali bi se, s obzirom na dokazanu važnost kompariranja, ipak morali naći načini za njegovu realizaciju. Tablica 5 prikazuje kompariranje u odnosu na regiju.

Tablica 5.
Kompariranje prema varijabli regija

Regija	Razgovor	Pisana forma	Tablica	Vennov dijagram	Ne uspoređujemo	Ukupno
Sjeverna	11 18,0%	17 27,9%	21 34,4%	4 6,6%	8 13,1%	61 100,0%
Središnja	20 32,3%	17 27,4%	25 40,3%	0 .0%	0 .0%	62 100,0%
Južna	12 32,4%	14 37,8%	6 16,2%	0 .0%	5 13,5%	37 100,0%
Ukupno	43 26,9%	48 30,0%	52 32,5%	4 2,5%	13 8,1%	160 100,0%

U sjevernoj i središnjoj regiji najveći je broj ispitanika izabrao tablično kompariranje, a potom i pisanu formu i razgovor. Slična je situacija i u južnoj regiji s tim da je forma tablične usporedbe po frekventnosti na trećem mjestu.

Film i literatura snažno su povezani i imaju mnogo toga zajedničkoga: narativnu strukturu, žanr kojem pripadaju, teme i motivaciju, likove, vrijeme i mjesto itd. Svi ovi elementi osobito se uspješno mogu usvajati ako u nastavnom procesu osiguramo metodičke pretpostavke za us-

poredbu dvaju medija, i to posebice ako je filmski scenarij urađen na osnovi literarnoga teksta. Učenici će biti u prilici i da kvalitetnije razumiju i usvoje pojmove vezane za oba medija. Također, usporedba će pokazati i različitosti, a detaljnim istraživanjem prirode medija, djeca će imati prigodu uočiti temeljne karakteristike obiju umjetnosti. Promatrat će različite mogućnosti kojima raspolaže autor i uočiti će da film kao „medij ozvučene ili neozvučene slike u pokretu” (Težak, 2002, str. 11) ima izvjesnih prednosti u odnosu na književni tekst (na primjer, mlađi će učenici cijiniti ozvučenost, konkretizaciju likova, izostanak deskripcija...), ali i da neke elemente knjiga ipak bolje oblikuje (mašta je otvorenija, neki su prikazi detaljniji, konkretizacije su u svijesti čitatelja divergentnije, pismenost i uopće način izražavanja znatno se unapređuje čitanjem literature...). Kritička misao starijih učenika (nakon ulaska u fazu formalno-logičkih operacija) već može doseći razumijevanje čimbenika komercijaliziranja, industrije lake zabave koja *happy end* kreira veoma često nerealno, kao i mnoge druge nedostatke filmskih ostvarenja – upravo one o kojima govore brojni kritičari filmske adaptacije.

Ispitano je mišljenja učitelja o tome što učenike više privlači, to jest zanima li ih više tiskana riječ ili pokretna slika. Odgovori su prikazani u tablici 6.

Tablica 6.
Zanimanje učenika za film odnosno literarni tekst

Godine radnoga staža	Film im je zanimljiviji.	Knjiga ih više zanima.	Ne mogu prosuditi.	Ukupno
0-10	34 75,6%	7 15,6%	4 8,9%	45 100,0%
11-20	43 84,3%	1 2,0%	7 13,7%	51 100,0%
21-30	24 63,2%	7 18,4%	7 18,4%	38 100,0%
Više od 30	12 46,2%	5 19,2%	9 34,6%	26 100,0%
Ukupno	113 70,6%	20 12,5%	27 16,9%	160 100,0%

Odgovori su u velikoj mjeri očekivani. Naime, više od 70% anketiranih učitelja kaže da je film djeci zanimljiviji medij. Takvo zanimanje učenika za film valjalo bi iskoristiti za poticanje želje za čitanjem odgovarajućega teksta. Brojna istraživanja ukazuju (Težak, 2002) na to da čitalačka pismenost nije na potrebnoj razini i da upravo film na različite načine ima negativni učinak na njezin razvoj. No, inovativnim metodičkim postupcima trebalo bi uvažiti gotovo prirodno zanimanje djece za film i njime ih motivirati da pročitaju i odgovarajuću knjigu.

Zabrinjavajuće je da je svega 20 učitelja (od ukupno 160, koliko ih je odgovorilo na ovo pitanje) izabralo odgovor da djecu knjiga više zanima.

Potrebno je bilo provjeriti i mišljenja učitelja o tome koji od sadržaja učenici bolje razumiju. Pod *razumijevanjem* analizirali smo (što je u pitanju i navedeno) sve one elemente filma koji ga odlikuju (naraciju, likove, scene, kostime, ideje...) – analogno pojmu razumijevanja književnoga umjetničkoga teksta.

Naravno, s obzirom da je prethodnim pitanjem utvrđeno veće zanimanje za film, odgovori u tablici 7 su očekivani.

Tablica 7.
Učeničko razumijevanje knjige i filma

Godine radnoga staža	Film bolje razumiju.	Knjigu bolje razumiju.	Ne mogu prosuditi.	Ukupno
0-10	39 86,7%	5 11,1%	1 2,2%	45 100,0%
11-20	24 47,1%	3 5,9%	24 47,1%	51 100,0%
21-30	21 55,3%	3 7,9%	14 36,8%	38 100,0%
31-40	16 61,5%	0 0	10 38,5%	26 100,0%
Ukupno	100 62,5%	11 6,9%	49 30,6%	160 100,0%

Analiza ovih rezultata pokazuje da svega 11 učitelja smatra da učenici bolje shvaćaju sadržaj i ostale elemente knjige. Čak i ako bismo ovoj skupini dodali i odgovore onih koji nisu mogli koji se nisu mogli odlučiti ni za jedan odgovor (49), rezultati bi bili zabrinjavajući za tiskanu riječ. Valja imati na umu da učitelji iz ispitanoga uzorka rade s djecom u nižim razredima osnovne škole i da je to period kad se učenici tek uvode u čitalačku pismenost. Film nastao adaptacijom književnoga teksta morao bi biti promatran u kontekstu poticanja interesa i za čitanje.

Na završno otvoreno pitanje kojim su učitelji potaknuti da napišu nešto što smatraju važnim za ovu temu, a što nije obuhvaćeno prethodnim pitanjima, zabilježili smo ukupno 124 komentara. Tridesetak komentara odnosi se na to da bi učiteljima bila potrebna dodatna naobrazba iz metodike nastave filma. Neki učitelji (njih 24) govore da škole moraju biti bolje opremljene učilima, a čak u 52 komentara ispitanici učitelji ističu da djeca inače previše gledaju filmove, a premalo čitaju.

Zaključci

Metodički koncept čitanja u nastavcima i čitanja kod kuće, koji je definiran Predmetnim programom (2011), u Crnoj Gori utemeljen je na osnovama teorije književne recepcije. Posebna pozornost posvećena je prijedlogu tekstova za čitanje, pa su u izbor ušla djela koja osvjedočeno imaju čitalačku publiku tijekom dugog niza godina. Značajan broj predloženih tekstova doživio je i znatno više od jedne filmske adaptacije. S obzirom da i filmska umjetnost spada u nastavu ovoga predmeta, metodički je opravdano sinkronizirati aktivnosti koje se odnose na sustave interpretacije teksta i filma u nastavi. Brojna istraživanja pokazuju recepcijsku prednost filma u odnosu na tekst, pa je izrazito značajno iskoristiti filmska ostvarenja da bi se potaknuli učenički interesi za literaturu. I opisano istraživanje pokazuje da je film definitivno u prednosti nad književnošću i da su djeca više zainteresirana za filmsku nego za književnu naraciju.

Provedeno istraživanje pokazuje da je metodičko pitanje interpretacije literarnoga teksta i njegove filmske adaptacije u nižim razredima osnovne škole još uvijek nedovoljno uspješno riješeno kad je riječ o navedenom istraživačkom uzorku. Varijable koje su analizirane kao neovisne nisu pokazale statistički značajan utjecaj na određena metodička rješenja. No, s obzirom na veličinu Crne Gore i na centraliziranost odgojno-obrazovnog sustava (ovdje se prije svega ističe kao značajno – Program (2011) je jednak za sve, isti su udžbenici, jednaka je *pre-service* i *in-service* izobrazba učitelja) dobiveni rezultati nisu neočekivani. Zabilježene su, naravno, razlike u odgovorima ispitanika, te je zamjetno da u odgovorima na neka pitanja učitelji koriste različita rješenja.

Prvi postavljeni zadatak istraživanja odnosio se na utvrđivanje eventualnih razlika u interpretaciji filma i odgovarajućega teksta. Razlike su na uzorku identificirane (metodički pristupi nisu ujednačeni), no nije pronađena statistička značajna razlika među varijablama.

Drugim zadatkom provjeravani su temeljni elemente metodičkoga pristupa tekstu i filmu. Na osnovi odgovora ispitanika dolazi se do zaključka da postoje raznovrsna metodička rješenja u pristupu filmu i odgovarajućem tekstu. Anketirani učitelji ističu da su učenici više zainteresirani za film nego za knjigu, što korespondira s rezultatima prethodnih istraživanja navedenih u radu, a koja ne idu u korist tiskanoj riječi. Također, učitelji iz navedenoga uzorka smatraju da njihovi učenici bolje razumiju filmsku stvarnost. Slijed metodičkih etapa je raznovrstan – nekad je film motivacijski sadržaj za čitanje literature, a nekad se film prikazuje nakon čitanja teksta. Učitelji iz ispitanoga uzorka uglavnom koriste tradicionalne načine za usporedbu medija – razgovor, pisane zadatke, tablicu. Malo je novijih grafičkih organizatora.

Prema odgovorima učitelja iz navedenoga istraživačkog uzorka može se zaključiti da je većina škola opremljena barem nužnom tehničkom opremom za realiziranje ovakvih sadržaja. Interesantno je da mišljenja učitelja na ukupnom uzorku pokazuju sasvim solidnu sliku opremljenosti škola. No, odgovori učitelja na pitanje o opremljenosti učionica nisu ni blizu ohrabrujući. Jasno da u XXI. stoljeću ne bismo smjeli očekivati učionice neopremljene barem elementarnim tehničkim pomagalicama. I otvoreni komentari sugeriraju nužnost boljeg opremanja učionica i škola.

S obzirom da je posve nesporno zanimanje učenika za filmsku umjetnost smatramo da bi se upravo ta činjenica trebala iskoristiti u cilju poticanja njihovih čitalačkih interesa. U tom kontekstu, sukladno rezultatima provedenoga istraživanja, a u cilju unapređenja nastavne prakse bilo bi potrebno:

- organizirati dodatnu izobrazbu učitelja (*in-service*) iz područja metodike nastave filma. Učiteljima bi bilo značajno ukazati na brojne mogućnosti koje se mogu realizirati kako bi se razvijalo kritičko mišljenje.
- škole, pa i učionice bolje opremiti adekvatnom tehničkom opremom.
- u Programu precizirati obveznost gledanja i analiziranja filma snimljenog na osnovi literarnoga predloška u svim situacijama u kojima postoje obje verzije.
- odgovarajući priručnici za učitelje koji se rade uz udžbeničke komplete trebali bi sadržavati jasne upute o metodičkom pristupu književnom djelu i filmu, te da učiteljima ponude čitav niz mogućih grafičkih organizatora znanja.

Provedeno istraživanje pokazuje da se nastava filma snimljenog na osnovi literarnoga predloška u crnogorskim osnovnim školama odvija po tradicionalnim metodičkim modelima. Učitelji imaju veliku autonomiju u pogledu izbora metodičkoga sustava, slijeda interpretacije, izbora filmova koje će gledati i interpretirati s djecom kao i načina na koji će uspoređivati naracije. Istraživanje pokazuje da oni uključuju relativno mali broj filmova (veći broj ispitanih učitelja navode u svojim odgovorima samo tri filma), te da usporedbu provode bez novijih modela i metoda. Time očito pokazuju da ne uviđaju u dovoljnoj mjeri mogućnosti ove nastave za razvoj učeničkih recepcijskih sposobnosti i razvoja kritičkoga mišljenja.

Literatura

- Bendix, R. (1993). Seashell Bra and Happy End - Disney's transformations of "The Little Mermaid". *Fabula*, Vol. 34, No. 3-4, pp. 280-290. Berlin: De Gruyter.
- Bettella, P. (2004). Collodi's Puppet in Film: Disney, Comencini, Benigni. *Quaderni d'italianistica*, Vol. XXV, No. 1, pp. 9-27. Victoria: Canadian Society for Italian Studies.
- Bežen, A. (2008). *Metodika – znanost o poučavanju nastavnog predmeta*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu i Profil.
- Bjedov, V. (2006). Metodički pristupi filmu u nastavi hrvatskoga jezika nižih razreda osnovne škole. *Život i škola*, Vol. LII, No. 15–16, str. 123-131. Osijek: Filozofski fakultet.
- Golden, J. (2011). *Film in the Classroom*. Boston: WGBH Educational Foundation.
- Gualda, L. C. (2010). Literature and cinema: link and confrontation. *MATRIZES*, Vol. 3, No. 2, pp. 201-220. São Paulo: Universidade de São Paulo.
- Hastings, A. W. (1993). Moral Simplification in Disney's The Little Mermaid. *The Lion and the Unicorn*, Vol. 17, No. 1, pp. 83-92. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

- Iser, W. (1974). *The Implied Reader*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Jauss, H. R. (1982). *Aesthetic Experience and Literary Hermeneutics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Johannessen, F. H. (2011). *Alice in Wonderland: Development of Alice's Identity within Adaptations*. Master's Thesis in English Literature. Tromsø: University of Tromsø.
- Miralles, L. H., (2013). The Stolen Fairy Dust: An Analysis of the American Film Adaptations of *Peter Pan*. *Philologica Urcitana*, Vol. 9, No. 9, pp. 91-101. Almería: Universidad de Almería.
- Nastavni predmet Crnogorski jezik i književnost, predmetni program za I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole* (2011). Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke i Zavod za školstvo Crne Gore.
- Rosandić, D. (2005). *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stam, R. (2005). Introduction: The Theory and Practice of Adaptation. In R. Stam & A. Raengo (Ed.), *Literature and Film* (pp. 1-52). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Sun, C. F. & Scharrer, E., (2004). Staying True to Disney: College Students' Resistance to Criticism of *The Little Mermaid*. *The Communication Review*, Vol. 7, No. 1, pp. 35–55. London: Taylor & Francis Group.
- Težak, S. (2002). *Metodika nastave filma*. Zagreb: Školska knjiga.
- Welsh, J. M. (2007). Introduction: Issues of Screen Adaptation: What Is Truth? In J. M. Welsh & P. Lev (Ed.), *The Literature/Film Reader - Issues of Adaptation* (pp. xiii-xxviii). The Scarecrow Press: Lanham, Toronto, Plymouth.
- Zipes, J. (1999). Breaking the Disney Spell. In M. Tatar (Ed.), *The Classic Fairy Tales* (pp. 333-352). New York: W. W. Norton.

Dijana Vučković

Filozofski fakultet u Nikšiću, Sveučilište u Crnoj Gori
Danila Bojovića bb, 81400 Nikšić, Crna Gora
dijanav@ac.me

Methodological approach to a literary work and its film adaptation in the lower grades of elementary school in Montenegro

Dijana Vučković

Teacher Training Department, Faculty of Philosophy in Nikšić, University of Montenegro

Abstract

The curriculum for mother tongue and literature in Montenegro was significantly altered during the reform process which began in 2001. Longer literary texts (some fairy tales, short stories, novels) proposed for reading in the primary grades have been set into two groups: the works that are to be read in installments and those that are to be read at home. The concept of home readings has been modified in order to systematically introduce theory of literary reception into the teaching interpretation. More than half of the proposed titles has a complete version in the form of a cartoon or a film. The program recommended introducing films into the teaching process. The aim of the study was to identify the methodological approach that teachers use while teaching and interpretation of the text and the corresponding film. The author used the interviewing a sample of 185 primary teachers as a technique of the research carried out by means of a questionnaire. The author combined the closed and open questions observing the effect of several variables on a methodological approach to literary work and film. The results were processed in the statistical package of SPSS using non-parametric statistics. The analysis and interpretation of the obtained results show the variety of methodological approaches in the research sample. The teachers used, in some respects, quite opposite methodological solutions. After drawing conclusions, the author tried to formulate proposals for improving teaching practices.

Key words: *comparison of literary works and films; reception of literary works and films; student; teacher; teaching aids*